

1972 Noen ord om værtjenesten

Dette kapittelet er ikke den systematiserte historien om meteorologien, om etableringen og organiseringen av ulike tjenester - eller de ansatte, men kun noen enkle, korte glimt rundt dets mangfold - med hovedvekt på forhold rundt værtjenesten på Værnes. En skulle mest tro at navnet på flyplassen har sammenheng med relaterte tjenester, men slik er det selvsagt ikke - likheten og ordspillet må i så fall være at Værnes har "mye vær". I kapittelet du nå skal lese, vil jeg derfor hoppe litt rundt og innom enkelt aktører jeg selv har møtt gjennom nesten 40 år som autorisert met-observatør.

Meteorologi er et av disse ordene som folk har visse problemer med å uttale, for ikke å si skrive. Det blir fort en e eller o for lite. Derimot har alle ikke det minste problem med å forholde seg til den folkelige betydningen av ordet, nemlig "været". Meteorologi er sammensatt av det greske *μετέωρος* (*meteoros*), «i luft» og *λόγος* (*logos*), «fornuft». Meteorologi er dermed vitenskapen om atmosfæren. I år 350 f.Kr. skrev Aristoteles den første læreboken om meteorologi, *Meteorologika*, og dermed var grekerne de første som gjorde meteorologi til vitenskap. Prosessene i atmosfæren utgjør til sammen det vi oppfatter som "vær". Meteorologi er dermed læren om været. I dagligtalen kan man si at meteorologi er "å si noe om været de neste dagene" (værvarsling). Og la oss innledningsvis slå fast at i utgangspunktet var hensikten med det hele "å varsle om dårlig vær". Det er det som har betydning for folk generelt og spesielt. Godt vær klarer en av med, dårlig vær krever sine forberedelser og tiltak. Det ligger og i sakens natur at været vel er det mest omtalte samtaleemne folk imellom. Har du ikke annet å snakke om, så blir det været. Været bestemmer vår *hverdag*, slik ordspillet igjen mest gir assosiasjoner.

Fra de eldste tider har det vært en sammenblanding mellom meteorologien og astronomien. Det mest kjente eksempelet er fra det gamle Egypt, der en i forbindelse med at hundestjernen Sirius viste seg på himmelen samtidig med sola om morgenen. Derfor mente noen at stjernen forsterket solenergien, som igjen førte til den sterke oppvarmingen i perioden som i dag nevnes som "hundredagene" (23. juli - 23. august).

Fra tidens morgen var det nok slik at enkelte var mer opptatt av været enn andre, og det utviklet seg ulike karaktertyper og funksjoner i hierarkiet. Noen stod frem med sine visjoner og ble tillagt spesielle evner, såkalte spåmenn. Og slik har det alltid vært, og selv i dag med all verdens vitenskap, utdanning og sofistikerte hjelpemidler, fremstår det både regionalt og lokalt enkelte værprofeter. Ofte er det selvsagt generasjonserfaringer gjennom lokale naturlige forhold som kan forutsi været. Andre er flinke til å tolke naturens egen værvarsling, blant annet hos dyr, fugler etc. Og så er det de som "*kjenner det på gikta*". Vi har nok alle vokst opp med en eller flere lokale værprofeter rundt oss. En av de mer kjente i vårt nærmiljø i dag, er Terje Kilen. Han er opprinnelig fra Kolvereid, men bor på Stjørdal, ansatt som prosjektleder i NTE. Han vokste opp med Follafjorden, en av våre harde værestrekninger. Her lærte han av barkedede fiskere det å tyde naturens egne tegn - og fremfor alt at det var månen som "styrer været". Kombinert med topografiske forhold og fysiske lover forstod han raskt hvorfor enkelte plasser omtales som typiske værskiller. Terje Kilen snakket med folket, de som så til dyrene og naturens egne varslinger. Fra eldgammelt gikk ulike tolkninger fra far til sønn - og

Terje Kilen 13. august 2012

visse dager "før en rett og slett ikke på sjøen", forteller Terje. En hadde gjennom generasjoner lært at havet gav og havet tok. Terje lærte av disse naturens *uskrevne lover*, han lyttet til de gamle, laget statistikker og foretok sannsynlighetsberegninger. Skolemeteorologien og ansatte innen værtjenesten fnyste av hans antydninger, teorier og varsler. Slik har det alltid vært - og vil forbli. Terje Kilen bryr seg ikke så meget om det, gir ut sin femte bok snart - og er fortsatt meget tilgjengelig innen ulike aviser og media.

Organisert og systematisert værvarsling har som så mye annet kommet som resultat av en eller flere kriger. Fødselsdatoen for den moderne værvarslingen, tidfestes til den 14.

november 1854 under Krimkrigen, hvor det franske krigsskipet "Henri IV" gikk tapt. Kun to år senere ble Det Norske Meteorologiske Institutt (DNMI) dannet. Så gikk det slag i slag, hvor norske forskere ble anerkjent også internasjonalt. Blant folk som jobber med meteorologi er det viden kjent at Fridtjof Nansen fikk Vilhelm Bjerknes hjem fra Tyskland, og den såkalte Bergenskolen fikk utvikle seg. Bergenskolen og dens metode førte Norge i en ledende rolle og revolusjonerte værvarslingen verden over. Kanskje ikke så overraskende sett i relasjon til vårt langstrakte og sammensatte land. Det er også interessant å registrere at Norge ble ledende innen polarværvarsling, ikke helt unaturlig når vi kjenner landets helter og polarhistorie.

Vilhelm Bjerknes

Det var først etter krigens slutt i 1918 at flyet kom til å sette sitt preg på norsk meteorologi. I 1919 ble det nedsatt en komité som fikk i oppdrag å utrede "*betingelsene for og betydningen av en planmessig lufttrafikk i Norge*". Her kom selvsagt meteorologisk forhold til å spille en stor rolle hva gjaldt komiteens konklusjoner. Det het seg: "*Forholdene for flyging ligger usedvanlig godt an på de østlandske flatbygder, men for resten av landet er man reservert, særlig gjelder det Nord-Norge*". Vestlandet, Trøndelag og Nord-Norge ble altså frarådet grunnet hensyn til været's stadige skiftninger og vintermørke. Min kilde, Johannes Frisk har følgende paradoks: "*Vel, noe er forandret fra den tiden. Den største hindringen for flyging i moderne tider, er tåke - og der kommer Østlandet dårligst ut*".

Under 2. verdenskrig ble Flyværtjenesten opprettet som egen spesialtjeneste, på linje med ICAO (lufttrafikk-tjenesten/flygekontrollen) og Luftforsvaret. Sammen med IATA (flyselskapene) skulle disse bli gjensidig avhengige av hverandre. Ved frigjøringen i 1945 var de meteorologiske institusjoner ikke i stand til å besørge den omfattende værtjenesten som var nødvendig i Norge. En improvisert værtjeneste ble derfor etablert av RAF og Luftforsvaret, på linje med samme modell som Lufttrafikk-tjenesten ble underlagt fram til 15. april 1946. Den datoen ble det blant annet åpnet sivil flygekontrolltjeneste (kontrolltårn) på Værnes. Med de allierte styrker som kom til Norge i mai 1945, fulgte ti norske meteorologer og 16 radiosondeassistenter. Likeledes kom 12 engelske meteorologer og ca. 50 assistenter. Da det så ut til at denne overgangsordningen ville strekke i langdrag, grunnet manglende bevilgninger, måtte Luftforsvaret forberede seg på å avløse den engelske værtjenesten her til lands. Luftforsvaret utskrev derfor en del realkandidater og viderekomne studenter, samt ca. 70 flysoldater, til opplæring som henholdsvis meteorologer og assistenter. Mange som har vært ansatt på "met'n" helt fram til våre dager - kom den veien. Etter hvert kom statsautoriserte meteorologer utdannet ved Universitetet. Assistentene og fullmektigene fikk

ulik opplæring, yrkestilene variert - og sakte, men sikkert gled de delvis ut av funksjonen, ikke ulikt hos de andre relaterte yrker og samarbeidspartnere.

Luftforsvaret overtok værtjenesten ved alle lufthavner i september 1945. Sjefen var oberstløytnant Sverre Pettersen, en ikke ukjent skikkelse i England under krigen. Han ble senere riksværvarslingssjef i DNMI. Det var han som mottok brevet fra Dwight D. Eisenhower - som ga stor kreditt til værtjenesten for den vellykkede invasjonen den 6. juni 1944. - Det militære personellet skulle dimitteres i løpet av våren 1946. Da det viste seg umulig å drive en værtjeneste på utskrivningsbasis, ble det nødvendig å treffe forberedelser - slik at det meteorologiske instituttet kunne overta all tjeneste. Den 6. desember 1945 fremla riksværvarslingssjef Pettersen en plan for overtagelsen, som skulle gjennomføres i løpet av første halvåret 1946. På Værnes ble så og si samtlige sivile den 18. februar. Den 17. april 1946 utstedte DNMI en instruks om fordelingen av ansvaret i værtjenesten for sivil luftfart. Også det behov Forsvaret hadde, ble underlagt DNMI.

Supreme Headquarters
ALLIED EXPEDITIONARY FORCE
Office of the Supreme Commander

19 September 1944

Dear Mr. Pettersen:

I desire to commend you for your part in the coordination of the operation of the Meteorological Service in support of the 'OVERLORD' assault of the Continent of Europe. Considerable research and long hours of work by you and your associates resulted in the reconciliation of differences in forecasting methods and the development of a procedure which enabled me to receive the advice necessary for the selection of D-day with confidence that the information received was the best obtainable.

This service on your part, and those associated with you is sincerely appreciated and merits very special commendation as an outstanding contribution to the success of the Allied invasion.

Sincerely
Dwight D. Eisenhower

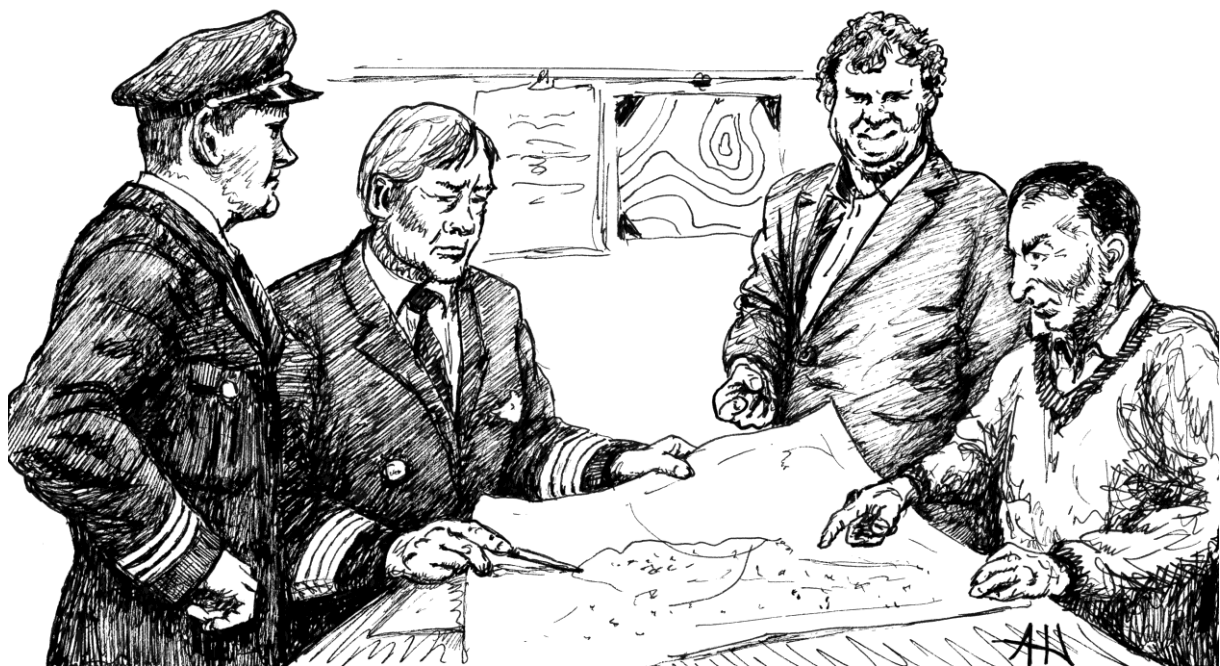
Mr. Sverre Pettersen
Meteorological Office
Air Ministry
London, W.C.2.

I mars 1946 ble Ilsvika ved Trondheim etablert som sjøflyhavn. Der ble det opprettet et kontor med to meteorologer, primært for å betjene flygingen Trondheim - Tromsø - Kirkenes. Våren 1947 gikk DNL over til å bruke Hommelvik som sjøflyhavn, og 3 500 passasjerer reiste med DNL over sjøflyhavna i Hommelvik det året. Meteorologen på Værnes kom ut til Hommelvik ved hvert anløp for "briefing".

I årene som fulgte økte flyaktiviteten stadig, både den sivile og den militære. Ja, til og med varslingen kunne bli så spesiell at den gikk på flytypen. I 1949-50 påpekes det spesiell værvarsling for forsvarets Vampire jagerfly. Det vises til stor påpasselighet og vindprognoser i meget stor høyde. Økende luftfart, bedre og større fly, flere flyplasser etc. betød økende

antall værtjenestekontor (met'n) - og dermed ansatte. Flyværtjenesten ble et eget fag, som ble DNMI's største og viktigste spesialtjeneste, en tjeneste som vokste formidabelt fra åpningen av det første værtjenestekontoret på Fornebu i 1939.

Det er nå slik at værtjenesten i dag gjennom DNMI (Det Norske Meteorologiske Institutt) skal tjene hele nasjonen og oss alle. Slik har det i og for seg alltid vært, men det er klart at spesielle interessegrupper har blitt prioritert, det være seg samferdsel generelt og skips- og luftfart spesielt. Dertil selvsagt fiskere og bønder, folk som i hverdagen er helt avhengig av været. En av de spesialtjenester som etter hvert utformet seg, var som nevnt flyværtjenesten. Den ble en synlig og dominant del av all luftfart, så også på Værnes i mer enn 50 år. I alle år har de som melder været vært avhengig av observasjoner fra mennesker over det ganske land. Enkelte har to til tre ganger i døgnet, til faste tider - tatt seg en tur ut, sjekket vær og vind - og ringt det inn til underlagt kontor. Disse observasjoner i form av vind, sikt, skyer, nedbør, temperatur og lufttrykk har så blitt plottet nøysomlig på kart. Ut av dette igjen har fagfolkene trukket sine konklusjoner. Senere har dette blitt paret med flygerapporter og sonder. Hele systemet var meget desentralisert, hvor jernbanestasjonene - og fyrene langs kysten, utgjorde fra slutten på 1800-tallet den sentrale nerven i værvarslingen. Etter 2. verdenskrig kom flyplassene mer og mer med, og spesielt fra 1968, hvor Norge ble et av de land i verden med flest flyplasser sett i relasjon til befolkningen. Tårnpersonell ble skolerte, tok eksamen i met - og fungerte som observatører hver halvtime, 10 på hel og 10 på halv. På de større flyplassene (stamruteflyplassene) var det egne met-kontor, hvor flygende personell henvendte seg fysisk for "met-brief". Gjennom perioden ca. 1960 - 1990, var det egne flymeteorologer ute på de større lufthavnene, blant annet på Værnes. Da disse ble sentraliserte, havnet de fleste på Blindern, hvor også enkelt dukket opp som kjendiser til slutt i Dagsrevyen, slik det fortsatt er. På slutten av 1990-tallet begynte sentralisering for fullt. Moderne teknologi i form av data, overføringssystemer og automatisk kartplottning medførte at personellet ble redusert på alle nivåer, og enheter lagt ned. Værnes ble lagt ned da vi gikk inn i nytt årtusen.

Fra en metbrief på Værnes

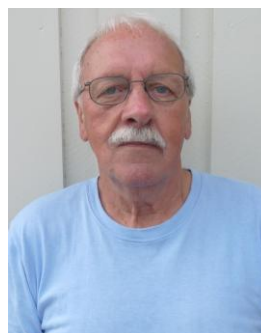
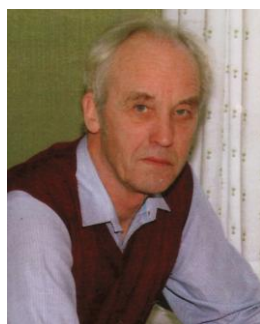
En av de som var lengst på met'n på Værnes, var Johannes Frisk. Han står som en utmerket representant for de som jobbet der, og han var ganske så typisk for sin tid. Født i Alta, og kom nok i kontakt første gangen med værtjenesten under det militære på Bardufoss, som såkalt militær met-assistent. Han havnet etter hvert i Oslo, hvor han også jobbet på met-kontoret, samtidig som han gikk kveldskoler og tok realartium. Å studere meteorologi var målet. Men så dukket tilbudet opp om å delta på et timåneders flymet.kurs, med dertil å være med å bygge opp værtjenesten i Alta, på Banak og Kirkenes. Det var fristende. Så tjente han penger, møtte sin kone - og det ene tok det andre. Plutselig satt han på Værnes med familie i 1972. Da var alt for sent utdannelsesmessig, Værnes og Stjørdal var toppers - og her ble han.

Det er mange her i Trøndelag som har hatt nytte av Værtjenesten på Værnes. Den ble på mange måter enhvermannseie. Alle kjente til Værtjenesten. Det var dit en ringte om en skulle ha hageselskap, gå en tur i fjæra, bestige Snøhetta, så plenen - met'n utviklet seg til Orakelet i Delfi. Det var kontinuerlig døgntjeneste, så hit ringte de som skulle gråte - de som skulle le. Folkene på met'n ble sjelesørgere. Som takk fikk de

Primærkilde: Johannes Frisk, 3. juli 2012 med hele

ingenting når sola skinte, men drabelig kjeft når det regnet. De ble lommekjente i Trøndelag, og de utviklet "lokalkunnskaper" - sågar i himmelen, ble det sagt. De fikk en 6-sans - som overordnet statsautorisert meteorolog ikke kunne matche. Statsmeteorologene kom og gikk, mens de gamle travere forble. Mange kunne vært nevnt, men jeg har valgt å nevne "Petter Met", Ivar Evjemo, Johannes Frisk, far og sønn Lorentzen, Aage Alver Nilsen og Arne Tolås, som en del av min egen tid på Værnes. Johannes Frisk og Arne Tolås var dessuten faste instruktører i flere tiår. Overnevnte var alle meget kjente ansikter for alt flygende personell i SAS, Braathen og Widerøe. Disse lokale metfolkene visste hvor geografien skapte sine værskiller, de visste hvor lang tid en byge normalt benyttet på å passere, og så videre. De gikk direkte inn som det beste eksempelet på det amerikanerne kaller: "*listen to the locals*". Nå er met'n nedlagt, - vi lar oss "briefe" gjennom Yr og andre websider. Vi har blitt maskiner. Vi som har vært med i alle disse årene føler at noe vesentlig er borte: Personen, den gode samtale - den riktige starten på dagen. Pussig på sitt vis, fordi vi kontrollerer og behersker det meste, "*men været kan vi ikke gjøre noe med*", sies det.... Det kan nevnes at flere av overnevnte tjenestegjorde på ishavsstasjonene. Spesielt Arne Tolås som var en lang periode på Svalbard.

Sentral personligheter ved værtjenesten på Værnes

F.v: Odvar Pettersen, Ivar Evjemo (d. 2002), Aage Alver Nilsen og Arne Tolås

Jeg kan ikke slutte et kapittel om værtjenesten uten å fortelle en merkverdighet tilknyttet Odvar Pettersen i Skogstigen 3 på Nardo i Trondheim. Gjennom et langt liv har han arbeidet i værtjenesten, for det meste på Værnes. Til og fra Værnes i horisontalplanet, mye tankevirksomhet og analyser i vertikalplanet. Hvilke direkte kontakter han har hatt nettopp i sistnevnte akse med han som styrer over vær og vind, skal ikke jeg spekulere i - men en kan bli troende av mindre. Følg med: Innen værtjenesten har en i flere tiår sendt opp såkalte værsonder til faste tider, som gjennom sin drift i atmosfæren gir det meteorologiske verdigfull informasjon. For noen få år siden, var Odvar i tjenesteoppdrag ute på Ørlandet. Der var han vitne til det regelmessige sondesleppet kl 1200 på formiddagen. Dagen derpå kom Odvar hjem til Nardo ganske så tidlig, og var i ferd med å sette på potene og gjøre klar litt middag til kona kom fra jobb. Mens han står der og skreller poteter, er det noe som tiltrekker hans oppmerksomhet gjennom vinduet ut til hagen. Han legger merke til at noe lett blafrende i vinden ved en av blomsterbuskene. Det kunne selvsagt ha vært en avis eller lignende som hadde kommet blåsende i vinden. Men nei, - dette var ingen avis - det var noe mye større.

Odvar ser nøyere etter og synes å dra kjensel på utformingen av gjenstanden.

"Var det ikke.....?" - vannet rant fortsatt fra springen og potetene dannet rare ansikter i vannskorpa. Odvar var forlengts på vei ned trappa. Selv om handlingen tilsa at det nok ble kona som måtte lage middag denne dagen også, var dette viktigere. Forresten hadde han ikke tenkt å frelse verden gjennom likestilling, her var det andre og viktigere anliggende....." *det kunne da vel ikke være.....*". Den lange kroppen runder den lett buede plenen,

som en grasiøs leopard, og så står han der mektig undrende. Sannelig var det nettopp det han trodde da han stod i kjøkkenvinduet. Men det skulle da ikke være mulig! Foran ham lå en "værsonde" (radiosonde), fra hans eget miljø. Han bøyer seg ned og studerer den nøyere. Tro det eller ei, det var værsonden fra Ørlandet - den han egenhendig var vitne til ble sluppet. Et arbeidsverktøy han selv hadde omgått i mange tiår. Denne forfatter er noe usikker på om Odvar slo korsets tegn der og da. Han er vel kanskje ikke katolikk, men at han myste opp i himmelen er jeg sikker på, - som en

refleksbevegelse for å stadfeste sondens glidebane - eller som et undrende spørsmålstegn til *the big chief* der oppe i vertikalaksen. Dette skulle ikke være mulig. Hvorfor en værsonde, han som var i værtjenesten? Hvorfor falt den ikke ned hos en rørlegger....? Og hvorfor værsonden fra Ørlandet, der han nettopp hadde vært? Ja, hvorfor i hans hage, hos en met'mann - værsonden hadde da titusen andre hager å falle ned i!

